

лише за значних душевних вад наставник одержував право діяти всупереч недоторканності підростаючої особистості.

Діапазон мислення В.Сухомлинського дозволив йому стати непересічним вихователем. У цій добротворчій місії він орієнтувався на глибоке усвідомлення, що виховання – велике і важке діяння, щаслива і болісно складна праця, яка народжує Людину. Тому він закликав, щоб кожен педагог був професійно і морально підготовлений до цього великого акту людського служіння.

УДК 37.01

С.Г. Мельничук, А.Б. Іванко

ДО ПИТАННЯ ПРО ЕВОЛЮЦІЮ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ТА ПЕДАГОГІЧНИХ ПОГЛЯДІВ В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО

У статті розкрито складний шлях еволюції наукових поглядів Василя Сухомлинського через аналіз його педагогічної спадщини.

The article disclosed a complicated path of evolution of scientific views Vasilja Suhomlinskogo through analysis of its educational heritage.

Попри наявність грандіозної кількості статей, дисертацій, монографічних досліджень, присвячених аналізу різноманітних аспектів педагогічної системи В.О.Сухомлинського, як в Україні, так і в зарубіжжі, проблема аналізу еволюції суспільно-політичних та педагогічних поглядів видатного українського педагога залишається актуальною. На наш погляд, з найбільшою глибиною її висвітлює академік О.В.Сухомлинська у своїх публікаціях останніх років [23; 24; 26]. Важливі думки з цього приводу знаходимо у працях О.Я.Савченко, Б.М.Ступарика, С.Л.Соловейчика, В.Г.Кузя. Однак, є всі підстави стверджувати, що цілковиту рацію мав О.О.Домаранський – тодішній начальник управління освіти і науки Кіровоградської облдержадміністрації, який у 1999 р., вітаючи учасників Міжнародної науково-практичної конференції та 5-х Всеукраїнських педагогічних читань «Василь Сухомлинський і сучасність», зокрема, підкреслив: «Ми сьогодні говоримо про «шестидесятництво» в літературі, мистецтві, в політиці, але «шестидесятництво» в українській педагогіці поки що – TERA INKOGNITA» [16: 19].

В.О.Сухомлинський був породженням свого часу. Підлітком селянський син власними очима бачив жахи насильницької колективізації, голодомору 1932-1933 рр., йому виповнилось 19 в рік початку «великого терору». Потім була війна, яка залишила глибокі рани в його тілі і в душі. Важкі повоєнні роки. А далі – смерть «вождя всіх народів» і початок нехай навіть половинчастої, непослідовної десталінізації в країні, де особливе значення мав 1956 рік. О.В.Сухомлинська зазначає: «Педагогічну (практичну і наукову) діяльність Василь Олександрович почав наприкінці 40-х. Спершу діяв за суворими законами авторитарної парадигми. Вірив у комуністичні ідеали. На початку 50-х розчарувався. А в другій половині 60-х він узагалі відмежовується від офіційної педагогіки і пише твори, які різко суперечать їй» [14: 16].

В складних умовах повоєнної радянської дійсності, в умовах монопартійного й моноідеологічного суспільства українські педагоги не могли займатися розробкою теорії національної освіти і виховання, адже педагогічна наука служила тим виховним завданням, які ставила правляча партія і держава. Але і в цих непростих умовах, як підкреслює Б.М.Ступа рик, «при зовнішньому інтернаціоналізмі українська педагогіка не втратила своєї внутрішньої сутності як науки, що обґрунтовує виховання для майбутнього, опираючись на історію народу, його традиції, культуру.

Це добре видно з педагогічної спадщини найвидатнішого українського педагога того часу В.О.Сухомлинського» [23: 272].

О.Я.Савченко приходиться до такого висновку: «У світогляді вченого відбувся перехід від суто інтернаціоналістської педагогіки до акцентування на українську національну, від войовничого атеїзму – до опори на національну культуру, народну педагогіку» [19].

Отже, В.О.Сухомлинський за два десятиліття педагогічної і наукової діяльності пройшов складну еволюцію свого світогляду. Це не завжди і не всіма враховується при читанні його праць. Аналізуючи освітню діяльність і грандіозну педагогічну спадщину, необхідно виходити з того очевидного факту, що його професійне становлення, науково-педагогічна діяльність відбувалися спочатку в умовах тоталітарної, а потім авторитарної системи влади, в умовах однопартійної диктатури, що не могло не накладати відбитку на його діяльність та педагогічний доробок. Сторінки праць В.О.Сухомлинського справді рясніють посиланнями на праці класиків марксизму-ленінізму, твори Н.К.Крупської, М.І.Калініна, А.В.Луначарського тощо. Але це жодною мірою не применшує їх значення для сьогодення, бо розквіт таланту В.О.Сухомлинського припав якраз на кінець 50-х та 60-ті роки ХХ ст. Це був час так званої «хрущовської відлиги», час великих сподівань на очищення суспільства від сталінщини. Саме тоді народжується такий суспільний феномен, як шістдесятництво. Воно, як зазначає відомий дослідник цього періоду Г. Касьянов, було породжене радянською системою, виросло з неї і боролось проти неї нерідко спираючись на ідейні засади, юридичні норми і прецеденти цієї ж системи [4: 5].

Перш ніж наводити конкретні факти, які, на наш погляд, переконливо засвідчують належність В.О.Сухомлинського до покоління шістдесятників, думається, необхідно докладніше з'ясувати сутність цього «одного з феноменальних явищ української історії» [4: 3]. Відомий український історик, професор Ратгерського університету (США) Тарас Гунчак стверджує: «То був сильний протест проти партійної диктатури по відношенню до проявів людського життя у всіх вимірах. І саме в цьому полягає колосальне значення шістдесятництва, але не тільки в культурному вимірі, а і в громадському та науковому» [2: 47]. Активний учасник шістдесятницького руху, нині відомий письменник, філософ Євген Свєрстюк дає зразок глибокого історико-філософського осмислення феномену шістдесятництва: «Шістдесятники – велике явище другої половини ХХ століття, дивне своєю появою в непевну пору відлиги і стоїчним протистоянням неосталінізму та живучою енергією в пору лібералізації. Може, найвидатніше явище в Одиссеї нашого відродження» [21: 24]. Для розуміння належності В.О.Сухомлинського до табору нонконформістів дуже важливими є ознаки цього суспільного руху, які вичленовує все той же Є.Свєрстюк: «Серед ознак шістдесятників я б поставив на перше місце **юний ідеалізм** (підкреслення наше), який просвітлює, підносить і єднає. ... Другою ознакою... я б назвав **шукання правди і чесної позиції**. В самому шуканні вже є неприйняття й опір. ... Як третю ознаку я б виділив **неприйняття, опір, протистояння офіційній літературі і всьому апаратові будівничих казарми**» [21: 25].

Шістдесятники, діючи в рамках радянської системи, відновили суму втрачених за радянської влади соціально-психологічних якостей інтелігенції: природну самоповагу, індивідуалізм, орієнтацію на загальнолюдські цінності, повагу до природних етичних норм. Навіть перебуваючи на позиціях ортодоксального марксизму, шістдесятники знаходили можливість для критики тодішньої системи якщо не відкрито, то в завуальованій формі. Є.Свєрстюк так характеризує способи боротьби своїх однодумців проти системи: «Філософсько-ідеологічна парадигма шістдесятників здебільшого включала всі гуманістичні маски та псевдоніми соціалізму і дець проходила краєм філософського ідеалізму та релігії, тобто не дуже виходила за межі легальності» [21: 27]. І далі: «Наш самозахист мав різний характер: одні нібито захищали соціалізм від імперського шовінізму, інші захищали здоровий глузд і людський хист від ідеологічної напасти, ще інші захищали підставові цінності загальнолюдські, для певності прикриваючи їх ідеалами соціалізму» [21: 29].

І.Дзюба у блискучій праці «Інтернаціоналізм чи русифікація», спираючись на канони марксизму-ленінізму, каменя на камені не залишає від радянської національної політики, а видатний історик-шістдесятник М.Брайчевський у статті «Приєднання чи возз'єднання» (1966 р.) виступає проти пропагованої офіційною радянською наукою концепції цивілізаторської, месіанської ролі Росії щодо «народів СРСР», піддає переконливій критиці концепцію «возз'єднання двох братніх народів» як концепцію великодержавну, шовіністичну. При цьому М.Брайчевський на праці В.І.Леніна і К.Маркса посилається більше 30 разів, що жодною мірою не применшує наукової вагомості праці і сьогодні, вона неодноразово перевидавалася в роки незалежності і стала класичною.

Це ж стосується і В.О.Сухомлинського. Вдумаємось у назви праць павлівського директора, опублікованих у ті роки: «Вірте в людину» (1960), «Людина неповторна» (1962), «Дума про людину» (1963), «Шлях до серця дитини» (1963), «Виховання особистості в радянській школі» (1965) і, нарешті, «Серце віддаю дітям» (1969). Це – справжній людиноцентризм, який різко відрізняється від сталінського бачення людини як «гвинтика» комуністичної системи, слухняного і безумовного виконавця волі тоталітарної системи в душі «єдиниця – вздор, єдиниця – ноль»...Такий підхід безроздільно панував до середини 50-х років та й пізніше. В.О.Сухомлинському вже в ті роки було затісно в рамках офіційної педагогічної доктрини і він поступово прагнув вийти за її межі. Це проглядається в його ранніх працях. У книзі «Вірте в людину» В.О.Сухомлинський висловлює глибоку віру в можливість виховного впливу на кожну дитину, роблячи акцент на особистісно орієнтованому підході до виховної роботи: «Поступово життя привело до висновку, що немає і не може бути жодної дитини, яку виховними зусиллями школи, педагогічного і учнівського колективу і перш за все зусиллями вихователя не можна було б зробити чесною, правдивою, трудолюбивою, стійкою і мужньою людиною, глибоко відданою Батьківщині і трудовому народові» [27: 4]. І там же: «Виховуючи колектив, треба бачити в ньому кожну дитину з її неповторним духовним світом, турботливо виховувати кожного. **Виховання особистості – це процес, тісно пов'язаний з вихованням колективу, але в певному розумінні це особлива сфера виховної роботи**» (підкр. наше) [27: 5].

Справжнім гуманізмом, вірою в людину пронизані і сторінки іншої книги В.О.Сухомлинського, яка побачила світ далекого 1960 року – «Як ми виховали мужнє покоління»: «Глибокою вірою в людину має бути пронизаний підхід **до кожної окремої особи**. Комуністичне виховання виходить з такого дуже важливого принципу людяності: немає людини, в якій не були б закладені задатки і можливості для того, щоб вона проявила себе в житті, насамперед у творчій праці, неповторною, самобутньою красою, талантом. Не може бути людини бездарної, ні до чого не здатної. Відкрити в кожній особистості ту грань, при вмільній обробці якої, образно висловлюючись, людина заграє, як грає, міниться самоцвіт, – у цьому полягає найважливіше завдання виховання. Від умілого, творчого розв'язання цього завдання залежить всебічний розвиток людини, розквіт її величі, гідності, зміцнення її внутрішніх і духовних сил» [31: 81-82].

В листі від 6 грудня 1960 р. до друга і однодумця, директора Богданівської середньої школи № 1 Знаменського району І.Г.Ткаченка В.О.Сухомлинський вичленяє провідну ідею книги, над якою працював: «Пишу книгу «Шлях до серця дитини». Ідея книги – ми підійшли до того рубежу розвитку нашого суспільства і нашої школи, коли **головним завданням стає виховання кожної людини, кожної особистості** (підкр. наше) [5]. А в іншому листі до того ж адресата від 10 березня 1961 р. читаємо: «Нарешті, я висилаю Вам книгу «Як ми виховали мужнє покоління». Вийшла вона з великим запізненням. Дуже маленький тираж – боюсь, що книга залишиться зовсім невідомою широкій педагогічній громадськості. Ось як у нас у видавництві «Радянська школа» бояться, що книга не буде розкуплена читачами» [6].

Сьогодні особистісно орієнтоване навчання і виховання в ряді випадків оцінюється як педагогічна інновація. Як видно, основи бачення дитини як неповторної особистості, диференційованого підходу до організації навчально-виховного процесу в радянській школі заклалися в ті роки. Отже, данина комуністичній риторичі, яка міститься в працях

В.О.Сухомлинського, може розцінюватись лише як данина часові – і не більше, а ще – як вимушена реакція на редакторські висновки та рецензії, без реалізації яких праці В.О.Сухомлинського відмовлялися друкувати.

О.В.Сухомлинська засвідчує, що В.О.Сухомлинський «писав українською мовою, потім сам перекладав російською, тому що не друкували. Це завжди було проблемою» [15]. У тому ж інтерв'ю вона, говорячи про долю книги, яка зробила справжній переворот в педагогічній науці («Серце віддаю дітям»), наголошує, що книга була написана по-українськи, але куди б автор її не пропонував, до друку не приймали. І тоді книга з'явилася 1968 р. в НДР: «Був шок, батька викликали до ЦК, але книга відразу пішла в Азію, Японію, Китай, іспаномовні країни, одним словом, розійшлась по всьому світу – без главліту і обов'язкових рецензій» [15].

А до того були київські та московські видавництва, де писалися рецензії на книгу. В.О.Сухомлинський чотири рази мусив переробляти текст, намагаючись побачити книгу надрукованою. У 2003 р. у хрестоматії «Маловідомі джерела української педагогіки» (друга половина XIX – XX ст.) у розділі, присвяченому В.О.Сухомлинському, опубліковано зразки рецензій на книгу «Серце віддаю дітям». Найсуттєвішим недоліком книги, на думку рецензента, є те, що «показ виховання моральних якостей у дітей слабо пов'язаний з ідейно-політичним вихованням учнів» [12: 404]. І далі: «...ніде в книзі не розповідається, як діти відзначали загальнонародні і революційні свята – день народження Леніна, день Великої Жовтневої соціалістичної революції, Перше травня та інші»; «...конкретно робота з жовтентами в книзі не показана», «...і про роботу з піонерами в книзі сказано дуже мало». Далі – ще більше звинувачень в аполітичності: «...в репертуарі музичних творів і хорових пісень немає жодної революційної пісні, немає пісень про Володимира Ілліча Леніна, про партію, про Батьківщину, про школу, немає жовтентяських і піонерських пісень»; «В книзі немає жодного прикладу творчої роботи на теми про трудову діяльність радянських людей, про їх героїзм в повсякденній творчій праці, про цікаві справи піонерів, і навіть про своє шкільне життя діти нічого не пишуть» [12: 405]. І ще одне зауваження, яке сьогодні звучить просто кумедно: «Діти будували багато куренів, жили в печерах, ходили в походи. Але про курінь, в якому жив і працював В.І.Ленін, їм не розповідали» [12: 406].

Головним редактором видавництва «Радянська школа» та завідуючою редакцією з естетичного виховання було висловлено 14 зауважень до рукопису книги «Серце віддаю дітям» Йдеться, зокрема, про те, що автор книги вирішує питання морального і естетичного виховання однобоко, переважно на матеріалі природи, ігноруючи такі фактори, як матеріали життя і діяльності І.І.Леніна і його соратників, героїв Великої Вітчизняної війни, трудівників соціалістичного будівництва, революційні свята, життя жовтентя, піонерів, комсомольців тощо. В.О.Сухомлинського звинувачують у тому, що поняття «класова боротьба» ним розглядається в плані абстрактного гуманізму. Замість цього, з погляду рецензентів, необхідно показати, що таке сучасний імперіалізм, які війни він веде тощо. Мета – формування у дітей ненависті до імперіалістів, до неофашистів.

Автору книги висловлювалася претензія щодо того, що, знайомлячи дітей з казками, він не згадує жодної казки, пов'язаної з радянською дійсністю, з трудовою діяльністю радянського народу. Висловлювався докір і щодо кола книг, які читають учні I-IV класів Павлівської школи. Це класична російська, зарубіжна і давньогрецька література. Про радянську літературу не згадується [12: 407-408].

О.В.Сухомлинська у останніх за часом публікаціях та інтерв'ю прямо говорить про те, що Василь Олександрович належав до лав шістдесятників [25; 26]. Вона наводить в цьому контексті більш ніж красномовний факт – у батька в домашній бібліотеці була книга І.Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація» і він ховав її, бо за такі речі можна було отримати строк... Ще один доказ: в період гонінь на О.Т.Гончара після публікації його роману «Собор» В.О.Сухомлинський пише йому в листі: «Наш педагогічний колектив живе багатим духовним життям. Ваш «Собор» прочитали всі. Роман став для нас немов джерело, з якого потекли струмки свіжої думки» [14: 16]. Це лише один епізод з життя В.О.Сухомлинського,

який яскраво засвідчує про його мужність і високу громадянську позицію. Це сьогодні відомо, що нищівна критика роману «Собор» була ініційована партійними колами, зокрема, тодішнім першим секретарем Дніпропетровського обкому КПУ Олексієм Ватченком, який пізніше стане головою Верховної Ради УРСР. Він на пленумі ЦК виступив із нападками на автора книги, звинувативши його в наклепі на радянську дійсність. У місцевій і обласній пресі лавиною почали друкувати пасквілі на письменника. Зрештою, роман було вилучено з бібліотек на два десятиліття, тобто, піддали забороні, а О.Гончара вивели зі складу ЦК КПУ. В такому контексті стає зрозумілим значення позиції В.О.Сухомлинського, який однозначно підтримав опального письменника.

Підкреслимо, відразу після смерті Педагога, С.Л.Соловейчик у статті «Рассказывайте о Сухомлинском» (1971) підмітив надзвичайно характерну рису педагогічної діяльності павлиського директора: «звіряв свої передбачення з нормами народної педагогіки» [22: 83]. А хто як не шістдесятник міг у ті роки написати такі слова, які і сьогодні звучать більш ніж актуально: «Дві рідні мови – це так само безглуздо, якби ми намагалися уявити, що одну дитину народили дві матері. У дитини є одна мати. Рідна. До смерті. До останнього подиху» [14: 16].

Один з найавторитетніших дослідників шістдесятництва Г.Касьянов зазначає: «Цілком природно, що національна інтелігенція, принаймні її найбільш свідома частина, обов'язково мала захищати національні інтереси свого народу, протистояти девальвації національної культури, плекати національну свідомість тощо. Зрозуміло, що ця традиція, відродившись у середовищі шістдесятників, дістала подальший поштовх в умовах офіційно насадженої концепції «злиття націй». Немає жодних сумнівів, що держава сама спровокувала швидке дозрівання етнічної самосвідомості багатьох шістдесятників у національну, наприклад, одним лише пунктом «Закону про зв'язок школи з життям» (1958 р.), де йшлося про те, що вивчення учнями національної мови в російських школах союзних республік є обов'язковим і здійснюється за бажанням батьків. Можна було не вивчати українську мову, живучи в Україні, однак вивчення російської, англійської чи німецької мови вважалося обов'язковим. Така образлива зневага до національної культури закономірно мала викликати протест. І це лише один приклад загального ставлення держави до проблеми національних відносин» [4: 185]. В умовах жорсткої і цілеспрямованої державної політики русифікації, яка прикривалася фразами про «зближення і злиття націй» в «єдиний радянський народ», який, зрозуміло, мав спілкуватися російською мовою, В.О.Сухомлинський систематично підкреслював шанобливе, трепетне ставлення до української мови і робив усе, що міг, аби у Павлиській школі існував культ рідного слова.

Йому боліло, що його твори спочатку друкувалися в Німеччині, Болгарії, Польщі, Угорщині, а не вдома. О.В.Сухомлинська навела в газеті «Урядовий кур'єр» справді болючі рядки батька, з його архіву: «З видавництва нічого не чути... Хотілося б мені, щоб казки й оповідання були опубліковані українською мовою. Буде дуже недобре, якщо доведеться перекладати їх на російську. А потім з російської перекладати на українську, щоб видати в Україні» [14: 16].

У книзі «Серце віддаю дітям» Василь Олександрович абсолютно чітко окреслює свою позицію щодо значення вивчення рідної мови для виховання людини і громадянина: «Для нас, українців, рідною є українська мова. ...Мова – духовне багатство народу...багатство, втілене в скарбниці мов інших народів, лишається для людини неприступним, якщо вона не оволоділа рідною мовою, не відчула її краси. Чим глибше людина пізнає тонкощі рідної мови, тим тонша її сприйнятливість до гри відтінків рідного слова, тим більше підготовлений її розум до оволодіння мовами інших народів, тим активніше сприймає серце красу слова.

Я прагнув до того, щоб це життєдайне джерело – багатство рідної мови – було відкрите для дітей з перших кроків їхнього шкільного життя. ... Мовна культура людини – це дзеркало її духовної культури. Найважливішим засобом впливу на дитину, облагороджування її почуттів, душі, думок, переживань є краса і велич, сила і виразність рідного слова» [30: 201-202].

Ще одна красномовна деталь, яка характеризує В.О.Сухомлинського як представника покоління шістдесятників. У листі до І.Г.Ткаченка від 6 травня 1969 р. він, зокрема, пише: «Пробачте за те, що потурбую Вас офіційною просьбою. Де б ми змогли замовити для Ленінського шкільного музею портрет В.І.Леніна (такий, як Ви мені подарували, але разів у три більший)? **І портрет Т.Г.Шевченка для Кабінету Українського Слова?** (підкр. наше). Я знаю, що у вас виготовляють прекрасні портрети-інкрустації. Як їх замовити? Дуже прошу, допоможіть, будь ласка. **Портрет Т.Г.Шевченка нам потрібен такого ж розміру, як і портрет В.І.Леніна**» (підкр. наше). Коментар, як мовиться, зайвий.

В.О.Сухомлинський в роки «відлиги» відкрито висловлював з цілого ряду проблем педагогічної науки і практики своє досить критичне ставлення до офіційної лінії. Йдеться, зокрема, про листа, якого він надіслав М.С.Хрущову, де висловив незгоду з програмою реформування школи. Він досить різко виступив проти розширення мережі шкіл-інтернатів, піддав критиці ідею ранньої й повної професійної підготовки учнівської молоді. У статті «До питання про організацію шкіл-інтернатів» (1956), яка опублікована лише в наші дні, В.О.Сухомлинський висловлює свою незгоду з тим, що школа-інтернат повинна стати найважливішою ланкою виховання. Ізоляцію дітей від суспільства і створення на цій основі закритих виховних установ він називає «щонайменше недоцільним» і переконливо обстоює роль сім'ї, яку не здатен замінити ніякий, навіть найталановитіший вихователь. Стаття закінчується висновком: «Ідея створення шкіл-інтернатів дуже хороша, але школи-інтернати повинні створюватись не для всіх дітей, а тільки для тих, які позбавлені нормального виховання в сім'ї. Розділяти наше суспільство на людей, які тільки виховують дітей, і на людей, які займаються іншими видами суспільної діяльності, – це не означало б поліпшення суспільного виховання і зміцнення сім'ї» [12: 402].

Дух шістдесятництва пронизує і блискучу статтю В.О.Сухомлинського «Йти вперед!», яка вперше була опублікована в Москві в журналі «Советская педагогіка» лише у 1989 р. і передрукована в Україні у 2002 р. У ній автор висловлює досить критичне ставлення до окремих аспектів педагогічної спадщини А.С.Макаренка, який, як відомо, був канонізований офіційною владою. В.О.Сухомлинський, зокрема, стверджує: «Вдивляючись, вдумуючись у бурхливий потік життя, я починаю помічати й усвідомлювати, що окремі його теоретичні положення застаріли й були помилковими уже тоді, у час становлення цієї унікальної педагогічної системи» [29: 12]. Він виступає проти перетворення ім'я видатного педагога на ікону. Абсолютизація ролі колективу у вихованні, за що виступав А.С.Макаренко, видається В.О.Сухомлинському хибною: «Ця рекомендація щодо дитячого колективу призводить до небезпечних наслідків і за своєю суттю є глибоко помилковою, я сказав би – непедагогічною. Вона, ця рекомендація, таїть у собі тенденцію зламати волю особистості, знищити людину. Досвідчені вихователі ніколи не послуговуються цією вказівкою» [29: 13]. Натомість, на переконання В.О.Сухомлинського: «**Мета виховання – людина, всебічно розвинена особистість, колектив – засіб виховання**» (підкр. наше.) [29: 14].

Є.Сверстюк у вже згадуваній статті «Шістдесятники і Захід», говорячи про роль шістдесятництва в процесі українського національного відродження, зауважує: «Відродження починається з гідності, а не свідомості» [21: 25]. І ось лише один, але який красномовний приклад, який повною мірою засвідчує, що видатний педагог був людиною із загостреним почуттям власної гідності, яку готовий був відстоювати в будь-яких обставинах і будь перед ким. Йдеться про своєрідну сповідь перед другом і соратником І.Г.Ткаченком в листі від 6 вересня 1965 року: «Я зараз переживаю, переборюю гіркі почуття, але не знаю, чи вдасться їх перебороти. Відчуваю несправедливу образу, ні з ким не ділився цими думками, ділюся з Вами – другом, товаришем. Одержав від Сухаревської Н.П. і Стельмахова Д.Ю. поздоровлення з нагородженням медаллю А.С.Макаренка. Це мене дуже порадувало. Це по суті найдорожча для нас, педагогів, нагорода. Треба було їхати до Києва для одержання нагороди, але я не зміг поїхати. І ось читаю в газеті список нагороджених – мене немає. Чому? Догадуюсь: наша міністр вирішила викреслити мене із списку нагороджених (чи

представлених) за те, що я не приїхав. Це в її стилі. Але хіба медаль в даному разі давалась за те, приїхав ти чи не приїхав? І чи знає міністр, чи поцікавилась вона, чому я не зміг приїхати? Я вже зібрався йти на вокзал до поїзда, як раптом трапилось нещастя. Дружина, що сиділа на дивані, скрикнула від болю і впала. Не могла встати чотири дні (гострий приступ радикуліту), нікого, крім нас двох, дома не було, хіба я міг залишити її? І чи до того мені було, щоб комусь дзвонити чи пояснювати, чому я не можу поїхати?

Цієї образи я не можу забути і перенести. Я прийняв рішення – не бути залежним від такого міністра. Важко, дуже важко зробити такий крок, важко залишити республіку, де стільки хороших друзів, важко залишити школу, куди вкладено стільки сил. А ще важче відчувати, що з примхи людини, дуже далекої від школи і виховання, тебе на кожному кроці можуть образити. І за віщо? За те, що я зробив так, як треба було зробити... Зараз я на такому роздоріжжі... Думаю, що ні за яких обставин не перерветься наша дружба. Це моє велике бажання» [8]. Це сьогодні така позиція керівника школи щодо міністра нікого б не здивувала, але не забуваймо, на календарі був 1965 рік!

Вже йшлося про складну долю книги «Серце віддаю дітям». З'явилась вона завдяки діям В.О.Сухомлинського, які можна кваліфікувати як суто дисидентські. Адже саме вони свої праці розповсюджували або через «самвидав», або переправляли за кордон.

Отже, думається, маємо всі підстави вважати нашого великого земляка належним до плеяди великих українців-шістдесятників – В.Симоненка, Л.Костенко, В.Чорновола, А.Горської, І.Дзюби, В.Мороза, І.Світличного, В.Стуса, М.Вінграновського, Є.Сверстюка... Він пройшов складний шлях від авторитарної до демократичної, ненасильницької педагогіки. В одному із своїх інтерв'ю О.В.Сухомлинська наголосила: «Звичайно, його погляди змінювались. Те, яким Василь Олександрович починав свою діяльність, і те, яким стояв біля останнього рубежу, – це були дві різні особистості» [15]. У статті «Випереджаючи час...» вона ж говорить про сутність цих змін: « В останній період життя В.О.Сухомлинський дедалі голосніше й емоційніше відстоює народні імперативи й цінності, спирається на українську етнопедагогіку. Вводить її в усі ланки педагогічного процесу, особливо наголошуючи на значенні рідної мови, слова, пісні, поезії, казки. Розширюючи педагогічний простір, він починає сам створювати для павлівських дітей казки, оповідання, притчі, які лежать у площині української ментальності, українського світосприйняття й широко застосовує їх у навчально-виховному процесі» [25: 8].

Педагогічна спадщина В.О.Сухомлинського грандіозна за обсягом і багатством гуманістичного змісту. І можна тільки пожалкувати, що в незалежній Україні і досі не знайшлося можливості опублікувати достатнім накладом повне зібрання творів генія з Павлиша. Зібрання, яке включало б раніше не видані праці і багату епістолярну спадщину педагога, вченого, людини. Добре, що В КНР нещодавно видано 5 томів кожен обсягом 1 тис. сторінок, але тон у цій справі має задавати саме батьківщина В.О.Сухомлинського.

Соратник, побратим В.О.Сухомлинського І.Г.Ткаченко свого часу дав таку оцінку його творчого доробку: його педагогічна спадщина «з успіхом витримує екзамен на істинне і вічне довголіття. В.О.Сухомлинський – наш сучасник, наша історія і наше майбутнє» [32]. До цих слів нічого більше додати.

ЛІТЕРАТУРА:

1. В.А.Сухомлинский о воспитании. – М.: ИПЛ. – 1973
2. Гунчак Т. Мої спогади – стежки мого життя. – К.: Дніпро. – 2005.
3. Калініченко Н., Перебийніс Г. Сучасники В.О.Сухомлинського. Вид. 2-е. – Кіровоград. – 2003.
4. Касьянов Г. Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960-80-х років. – К.: Либідь. – 1995.
5. Лист В.О.Сухомлинського до І.Г.Ткаченка від 6 грудня 1960 року.
6. Лист В.О.Сухомлинського до І.Г.Ткаченка від 10 березня 1961 року.
7. Лист В.О.Сухомлинського до І.Г.Ткаченка від 5 червня 1961 року.
8. Лист В.О.Сухомлинського до І.Г.Ткаченка від 6 вересня 1965 року.

9. Лист В.О.Сухомлинського до І.Г.Ткаченка від 8 червня 1967 року.
10. Лист В.О.Сухомлинського до І.Г.Ткаченка від 11 вересня 1967 року.
11. Лист В.О.Сухомлинського до І.Г.Ткаченка від 6 травня 1969 року.
12. Маловідомі першоджерела української педагогіки (друга половина ХІХ- ХХ ст.). Хрестоматія. – К.: Науковий світ. – 2003.
13. Мостова Т. Педагогіка, яка лікує // Слово Просвіти. – 2003.
14. Мостова Т. У Сухомлинського було надзавдання – служити Дитині (До 85-річчя від дня народження) // Урядовий кур'єр. – 2003. – 16 жовтня. – С. 16.
15. Ольга Сухомлинская: «Лучше всего у нас получается муштра // Диорама плюс «Московский комсомолец». – 2003. – 14-21 мая.
16. Педагогіка Василя Сухомлинського на зламі епох. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції та 5-х Всеукраїнських педагогічних читань «Василь Сухомлинський і сучасність». – Київ – Кіровоград. – 1999.
17. Постельняк А. В.О.Сухомлинський: діалог із сучасністю. Методичні рекомендації з питань вивчення і творчого використання педагогічної спадщини В.О.Сухомлинського. – Кіровоград. – 2003.
18. Пугач В. «На захист живого Сухомлинського» // Рідна школа. – 2002. – №5. – С.11.
19. Савченко О. Гуманізм педагогіки Василя Сухомлинського // Освіта України. – 2003. – 19 серпня. – С.5.
20. Савченко О. Проблема мети формування особистості // Педагогічна газета. – 1995. – № 11. – 17 листопада.
21. Сверстюк Є. Шістдесятники і Захід / Блудні сини України. – К.: 1993. – С.23-32.
22. Соловейчик С. Рассказывайте о Сухомлинском // Юность. – 1971. – № 4. – С. 78-85.
23. Ступарик Б. Національна школа: витоки, становлення. – К.: 1998.
24. Сухомлинська О. Василь Сухомлинський у зарубіжжі //Початкова школа. – 1998. – № 9. – С.5-10.
25. Сухомлинська О. Випереджаючи час... (Василь Олександрович Сухомлинський – до 85-річчя від дня народження) // Рідна школа. – 2003. – №9. – С.6-9.
26. Сухомлинская О.(Составление...) Этюды о Сухомлинском. Педагогические апокрифы. – К.: Акта. – 2008.
27. Сухомлинский В. Верьте в человека. – М.: Молодая гвардия. – 1960.
28. Сухомлинский В. Дума о человеке. – М.: ИПЛ. – 1963.
29. Сухомлинський В. Йти вперед! // Рідна школа. – 2002. – №9. – С.11-16.
30. Сухомлинський В. Серце віддаю дітям / Вибрані твори у п'яти томах, т.3. – К.: Рад. школа. – 1977.
31. Сухомлинський В. Як ми виховали мужнє покоління. – К.: Рад. школа. – 1960.
32. Ткаченко І. Вірний син любимої Вітчизни // Серп і молот. – 1972. – 6 травня.
33. Философия сердца, или гуманизм Василия Сухомлинского // Зеркало недели. – 2001. – 6 октября. – С. 11.
34. «Хочется, чтобы это был хотя бы маленький памятник Макаренко...» Неизвестные письма В.А.Сухомлинского // Комсомольская правда. – 1972. – 16 ноября.

УДК 37.013

В.П. Олексенко

ЖАНРОВО-СТИЛЬОВІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕДАГОГІЧНОГО ДИСКУРСУ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО

У статті проаналізовано жанрово-стильові особливості педагогічного дискурсу з огляду на його комунікативні стратегії, описано жанрово-стильовий аспект педагогічного дискурсу В.Сухомлинського.

The conception and structure of language are considered in this article; pedagogical discourse from the point of its communicative strategy (explanatory, axiological, testing, assistive) has been analyzed. Genre – style's aspect of V.O.Sukhomlynskiy's pedagogical discourse has been described.